

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

⋈

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 36

1955

UPPSALA 1956

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1956

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

557950

Recension.

LARS ULVENSTAM: *Den åldrade Selma Lagerlöf. En studie i hennes Löwensköldcykel*. Ak. avh. Sthlm 1955.

Lars Ulvenstams doktorsavhandling »Den åldrade Selma Lagerlöf» (1955) är en studie över romancykeln »Löwensköldska ringen» (1925), »Charlotte Löwensköld» (1925) och »Anna Svärd» (1928). Författaren behandlar en problemfylld och konstnärligt givande period av Selma Lagerlöfs liv, och ämnesvalet synes väl motiverat, även om en forskningsuppgift av detta slag måste försvåras av att tidigare avsnitt i Selma Lagerlöfs författarskap ännu i stor utsträckning är outhämtade.

Ulvenstam har gjort ett försök att fastställa när Löwensköld-böckerna och deras olika partier kommit till. Han har visat hur Löwensköldska ringen och dubbelromanen om Karl-Artur Ekenstedt från början var tänkta som helt fristående verk och hur Selma Lagerlöf sedan vid ett par tillfällen hade planer på att arbeta in Löwensköldska ringen i de båda större berättelserna. Några av författarens dateringar är oriktiga, men såvitt jag kunnat finna vid en hastig genomgång av det omfattande handskriftsmaterialet tycks hans rekonstruktion av verkens tillkomsthistoria i huvudsak vara riktig. Vidare har han ordnat och daterat manuskripten till en aldrig publicerad avslutning till Löwensköldska cykeln, det s. k. Karl-Artur Ekenstedt-fragmentet.

En stor del av avhandlingen upptas av redogörelser för modeller och kulturhistoriskt stoff, som ligger till grund för diktverken. Det är ett omfattande och tidsödande insamlings- och kontrollarbete författaren här utfört, och han har därvid visat ett fint spårinne. Emellertid har författaren främst velat visa hur Selma Lagerlöf utnyttjat allt detta stoff för de konstnärliga och andra syften hon har haft med berättelserna. Genom att studera manuskriptutkasterna och mångfalden av varianter i dessa har författaren kunnat ge en föreställning om både Selma Lagerlöfs arbetssätt och syftet med de diktade figurerna och verkens innehåll i övrigt. Idéinnehållet kan i den slutliga avfattningen av konstnärliga skäl vara tämligen besljut, men i utkasterna har författaren ofta funnit verkens mening klart utsagd.

Det är särskilt två idékomplex i Löwensköldska cykeln Ulvenstam framhållit. Han menar att Selma Lagerlöf i teckningen av Karl-Artur-gestalten inte bara vänt sig mot pietistiska överdrifter; hon visar här liksom på andra håll i sitt författarskap, brevväxling m. m. att hennes humanism i många avseenden var svärförenlig med vissa sidor av kristen livssyn över huvud. Även om frågan inte synes helt avgjord, har Ulvenstam gett goda skäl för sin uppfattning. — En idédiskussion i Löwensköldska cykeln som delvis sammanhänger med den förra är frågan om skuld och försoning. Grundmotivet i cykeln är ju att den skuld som Löwensköldarna ådrar sig i första delen, Löwensköldska ringen, måste försonas i de följande genom att tre medlemmar av släkten måste förlora livet. En så primitiv skuldföreställning kunde Selma Lagerlöf inte tro på, menar Ulvenstam, men däremot betonade hon den enskilda människans ansvarighet, och den framhävde hon starkt i skildringen av Karl-Artur, samtidigt som hon var bunden av släkt-skuldmotivet som grundintrig. Om man härur kan utläsa Selma Lagerlöfs inställning till den kristna nådeläran, som författaren anser att man kan göra, är väl

ovisst. Men hans klarläggande av vissa intresseförskjutningar och kompositionsvårigheter i romancykeln hör till de intressantaste partierna i avhandlingen. Ett motsvarande påpekande gör han på tal om romanfiguren Thea Sundler. Hon är den onda fresterskan, och i den egenskapen har hon skildrats med psykologisk nyansering. Men dessutom skall hon fungera som den metafysiska straffdomens redskap. I synnerhet får hon spela den rollen i sista tredjedelen av Anna Svärd. Samtidigt förlorar hon i psykologisk trovärdighet. Det primitiva skuldmotivet slår ihjäl karaktärsromanen. Detta synes mig vara en fin iakttagelse och tolkning.

En brist i avhandlingen är att den i alltför ringa grad beaktar samband och skiljaktigheter mellan Löwensköld-cykeln och Selma Lagerlöfs tidigare diktning och personlighetsutveckling. När författaren exempelvis nämner förebilderna till den kvinnliga huvudfiguren, Charlotte, blir det inte stort mer än en namnuppräknings (117—125). Säkerligen har Ulvenstam rätt i att Charlotte först och sist är Selma Lagerlöfs kvinnoideal. Men just därför hade en grundligare jämförande analys av hennes tidigare kvinnogestalter varit motiverad.

Det avslutande kapitlet om stilen i Löwensköld-cykeln innehåller en rad påpekanden och synpunkter av värde; bl. a. har Ulvenstam med hjälp av manuskriptutkasterna kunnat belysa Selma Lagerlöfs arbetsmetod. Men på det hela taget är detta kapitel förfelat. Författaren har, som han själv uppger, haft som förebild Staffan Björeks undersökning »Romanens formvärld». Björek har i detta verk analyserat och systematiserat olika berättarmetoder, och han har illustrerat sin framställning med ett stort antal exempel från en mängd olika författare. Men med dessa exempel har han i regel ej avsett att visa att dessa och den berättarteknik de illustrerar är representativa för den författare de är hämtade från. Ulvenstam har tydligen inte insett att hans uppgift är av helt annat slag än Björeks. Den som tar som sin uppgift att karakterisera en enskild författares stil måste rimligen kunna styrka att de anförda stildragen är *representativa*. Detta har Ulvenstam helt underlåtit att göra. Givetvis kan man säga att vissa stildrag hos Selma Lagerlöf är så iögonfallande att deras förekomst inte behöver styrkas med några frekvensmätningar. Att hon t. ex. starkt manifesterar sin egen närvaro i verket, som det framhålles i en sammanfattning på s. 193, är ju tydligt. Men gör hon det starkare eller svagare i Löwensköld-cykeln än i sina tidigare böcker? Inte minst detta kapitel skulle ha vunnit på att Ulvenstam gjort jämförelser med Selma Lagerlöfs tidigare produktion. Vid en sådan genomgång hade nog författaren också funnit det naturligt att även gå utanför Björeks kategorier och påvisa för Selma Lagerlöf mer specifika stildrag.

Ett par av författarens dateringar är med säkerhet oriktiga. Påvisandet härav rubbar kanske inte hans teori om ordningsföljden mellan de olika verkens tillkomst, men felen tyder på en alltför hastig genomgång av handskrifterna. Sålunda daterar Ulvenstam på s. 61 ett par blad i lägg 4, Diverse, ur Charlotte Löwensköld-manuskriptet till slutet av september 1921. Till samma tidpunkt förlägger han på s. 65 ett blad i manuskript till kapitlet »Frieriet». Dessa fragment skulle enligt författaren visa att Selma Lagerlöf vid nämnda tidpunkt börjat koncipiera den blivande romanen Charlotte Löwensköld. Han grundar dateringarna på en rad skäl, som antingen är rena felläsningar eller också saknar all beviskraft: 1) I de på s. 61 omnämnda manuskriptbladen står det inte »Estenberg» utan »Ekenstedt»; 2) lägg 48 ur »Frieriet» (s. 65) är ej en »parallell» till de båda förra bladen, utan dessa är helt enkelt en fortsättning på lägg 48; 3) påpekandet i not 8 s. 226 f att det i ett tiotal lägg bland manuskripten till Frieri-kapitlet finns ett antal olika namnformer tyder visserligen på att dessa lägg är relativt tidiga, men det ger inget som helst stöd för dateringen av lägg 48 till år 1921; 4) de fem bladen i lägg 57 angående faster Nana uppges i manuskriptet vara skrivna inte »tio» år — som Ulvenstam anger — utan »20» år efter hennes död 1911; två av manuskriptbladen är också vattenstämplade 1929. Manuskripten har för övrigt ingenting med Löwensköld-cykeln att göra utan har av misstag kommit

in i manuskriptet till Charlotte Löwensköld. — Lätt konstaterbara skäl *mot* dateringen 1921 har ej uppmärksammats av författaren: av innehållet i de tre anförda manuskriptbladen i lägg 48, Frieriet, och lägg 4, Diverse, framgår att nedskrivandet ägde rum »mitt i sommaren», och av detta och årstidsbeskrivningen i övrigt synes vara klart att nedskrivandet ej kan ha skett i slutet av september. Av Dagbok 6 (omnämnd i avhandlingen på s. 61) framgår att Selma Lagerlöf ej började läsa de Estenbergska breven förrän 25 september 1921, och då var alltså sommaren redan över. Vidare omtalas i manuskriptet att det varit en ovanligt kall och sen vår. Väderlekstjänst upplyser att våren 1921 i Värmland var ovanligt varm och tidig. Våren 1922 var normal, medan däremot våren 1923 var den kallaste som över huvud taget registrerats i västra Svealand. Dessa upplysningar i manuskripten har givetvis relevans endast under den förutsättningen att texten återger faktiska förhållanden, och att de skildrade händelserna således inte är alltigenom fingerade. Denna senare eventualitet kan man inte helt bortse från, även om den förefaller mindre sannolik. I varje fall tyder namnformen »Ekenstedt» på att utkastet kommit till efter de på s. 62 ff i avhandlingen omnämnda reflexionerna och utkastet, som alla har den autentiska namnformen »Estenberg». Under alla förhållanden är Ulvenstams dateringsskäl ohållbara.

På s. 67 antar författaren att mycket litet har skrivits på Ekenstedtkrönikan under 1923. Han tror sig ha funnit att det mestadels förflutit tre år eller något mindre från det manuskriptpapperet tillverkats och till dess Selma Lagerlöf har använt det. Anmärkningsvärt är då, menar Ulvenstam, att Charlotte Löwenskölds manuskript inte är skrivna på något papper med vattenstämpel 1920 med undantag för ett utkast till vardera tre uppräknade kapitel. Författarens förutsättning att Selma Lagerlöf hade en så regelbunden produktion eller att vederbörande pappershandlare hade en så jämn lagerhållning har självfallet ingenting med vetenskaplig bevisning att göra.

Ulvenstams avhandling lider således av några felaktigheter. Men dessa bör ej få undanskymma bokens många förtjänster.

Karl-Erik Lundevall